

Over overbelaste jongeren en overbelaste scholen.

Bespreking van het rapport *Vertrouwen in de school. Over de uitval van 'overbelaste' jongeren*.

Publicatie van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag. Amsterdam University Press, Amsterdam 2009.

www.wrr.nl

Tom van Waterschoot

Scholen zijn bijzondere havens van activiteiten en interacties. Elke dag lopen duizenden jongeren, leerkrachten, directies en schoolpersoneel gebouwen binnen om gedurende uren op kleine oppervlakten en in beperkte ruimtes met elkaar te communiceren. Meestal onder goed uitgedokterde en strenge regels die nodig zijn om orde in deze veelheid te handhaven. Met duidelijke afgebakende doelstellingen en eindtermen. Binnen een structuur die doorgaans door leerlingen en ouders als vanzelfsprekend ervaren wordt. Het mag haast een wonder heten dat er niet meer misloopt binnen deze chaotische orde die zich elke schooldag weer ontvouwt.

Natuurlijk loopt er regelmatig wel wat mis: jongeren kunnen zich soms niet vinden in de voorgestelde structuur, revolteren, ageren en laten zichzelf zien in hun handelingen. Precies over deze problematiek handelt het Nederlands onderzoek dat zijn resultaten presenteert in een lijvig document, getiteld "Vertrouwen in de school. Over de uitval van 'overbelaste' jongeren".

'Overbelaste' of 'moeilijke' leerlingen?

Meestal wordt het gedrag van jongeren gereguleerd via gesprek en contact met leerkrachten. Jongeren die gevoelig zijn voor een constructieve band met een leerkracht, met hun ouders of met hun school, kunnen, na overbelastend gedrag, tot zelfreflectie komen en zien waar ze te ver gingen. Scholen zijn doorheen de jaren steeds sterker geworden in hun communicatieve vaardigheden om probleemgedrag bespreekbaar te stellen en hierover in contact te treden met de jongeren. Dit lost vaak al heel wat op en herstelt de rust op de speelplaats of tussen de schoolbanken.

Jongeren die in de mogelijkheid zijn om tot enige mate van zelfreflectie te komen, reageren goed op het communicatie-aanbod van de scholen. Het zijn de jongeren die hier minder vaardig zijn, die vaker vastlopen in de pogingen om 'tot een goed gesprek' te komen. De voorbije jaren zijn allerlei initiatieven genomen om op dit probleem een antwoord te bieden: time out projecten zijn erg gestimuleerd geweest vanuit het Vlaams departement van Onderwijs, lokale partners besteden middelen om bijkomende begeleidingen te voorzien, scholen stellen steeds meer leerlingenbegeleiders vrij om zich specifiek tot deze groep jongeren te richten.

In het verleden richtten deze extra begeleidingen zich vaak exclusief tot de jongeren zelf. Een gebrek aan sociale vaardigheden kon verholpen worden door hen beter te leren omgaan met hun agressie-regulatie, zodat ze zich meer behoorlijk zouden uitdrukken op school bij frustratie. Time out projecten kregen snel de naam 'een rustperiode' te zijn. Doordat jongere en school een tijdlang niet met elkaar moesten geconfronteerd worden, kon de 'relatie herstellen' en met een propere lei hervat worden. Deze invalshoeken hebben echter een belangrijk negatief effect: ze identificeren de "moeilijke leerling" nog meer in zijn "overbelastendheid" en ontslaan de context rond de jongere van elke mede-verantwoordelijkheid voor zijn gedrag.

'Overbelaste' jongeren in 'overbelaste' contexten.

Het Nederlands onderzoek over de uitvalproblematiek handelt precies over deze jongeren en zoekt heel brede maatschappelijke antwoorden op een probleem dat niet kan herleid worden tot alleen maar de jongere zelf. Tot deze conclusie is men in Vlaanderen ondertussen ook reeds gekomen. Recent nog beval het Vlaams departement Onderwijs een onderzoek over de time-out projecten die ze samen met het Vlaams Departement Welzijn subsidieert. Naast bevindingen over effectiviteit, onderzocht men ook de aard van de doelgroep en werden er aanbevelingen geformuleerd. Deboutte (2009) stelt duidelijk dat veel van deze jongeren uit niet traditionele gezinnen komen (scheidingen, één-ouder gezinnen,...) en dat het merendeel van de jongeren die deelnamen aan time-out een problematisch contact hebben met hun ouders. Een belangrijke conclusie van zijn rapport is het belang dat dient gehecht te worden aan het contact en de communicatie tussen álle actoren rond de "problematische jongere": de jongere zelf, de school, de ouders, het CLB en eventueel andere relevante betrokkenen.

Tot gelijkaardige bevindingen zijn we zelf ook gekomen vanuit onderzoek binnen het project PrOS (**Pr**oblemen **Op** School). PrOS is een samenwerkingsproject tussen het CGG (Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg) De Pont en de stad Mechelen. Vanuit goed en gestructureerd overleg tussen de school, het CLB (Centrum voor Leerlingenbegeleiding), de jongere, zijn/haar ouders en de PrOS-hulpverlener, trachten we een intensieve en netwerkgerichte begeleiding te bieden als antwoord op de problemen die zich stellen in de school. Om het geleverde werk goed te evalueren, werken we samen met Prof. Luyten van de Katholieke Universiteit Leuven. Dit resulteerde in de ontwikkeling en toepassing van verschillende vragenlijsten, die van alle betrokken actoren in een begeleiding afgenomen wordt. Een belangrijke vaststelling uit het onderzoek tot nu toe is het probleem dat zich stelt rond gehechtheidstijlen van jongeren: een positieve gehechtheid blijkt een belangrijke voorspeller voor de tevredenheid en de toename van coping na PrOS-begeleiding. Jongeren die daarentegen geschaad zijn in hun hechtingspatronen, profiteren minder gemakkelijk van een begeleiding. We besteden daarom veel aandacht aan het betrekken van de context en de belangrijke figuren rond de jongere. Onze invalshoek van hulpverlening is erg systemisch en netwerkbevorderend, geïnspireerd op de theorie van de "maatschappelijke kwetsbaarheid" (Vettenburg, Walgrave & Van Welzenis, 2002). Jongeren binden zich aan personen en aan de instellingen waarmee die personen verbonden zijn. Van daaruit ontstaat een engagement voor deze instellingen en een bereidheid om de normen en waarden die ze vertegenwoordigen, te aanvaarden. De aard en de kwaliteit van het contact van de jongere met een leerkracht of een hulpverlener, blijkt een belangrijke hefboom voor groei en ontwikkeling van die jongere.

Vanuit sociologisch oogpunt bekeken - eerder dan vanuit psychologische hoek - concludeert het Nederlands onderzoek wel hetzelfde.

Niet enkel een schools, ook een maatschappelijk probleem!

Het Nederlands onderzoek toont omstandig aan dat schooluitvallers tevens potentiële maatschappelijke uitvallers zijn. De onderzoekers tonen verbanden aan tussen voortijdige schoolverlaters en onderwijsniveau, stedelijke gebieden, armoede en misdaad. Waar het volgens hen over gaat "is de optelsom" (p.36). De "moeilijke" jongeren zijn diegenen die op alle niveaus problemen kennen: ze krijgen weinig ontwikkelingskansen, leven in financieel hulpbehoevende gezinnen, leven vaak in grote steden met veel buurtproblematiek, lopen school op de laagste opleidingsniveaus, komen vaak in aanraking met criminaliteit, etc. Deze jongeren zijn overbelast en op hun beurt overbelastend. De onderzoekers willen daarmee aantonen hoe belangrijk het is voor een jongere om een positieve schoolcarrière te kennen. Ze verwijzen naar een Grieks spreekwoord "wanneer een school de deuren opent, sluit een gevangenis" om de stelling van Thornberry (2003) te schragen dat een positieve schoolcarrière een belangrijke bescherming biedt voor delinquentie.

Naast het belang dat ze hechten aan het verband tussen schooluitval en maatschappelijke uitval, wordt in sterke mate gewezen op het belang van de verbinding tussen de jongere en de leerkracht, school en omgeving. De onderzoekers stellen dat de school een tegengewicht kan vormen bij "risicjongeren": deze jongeren maken méér kans tot een goede schoolcarrière als ze een warme en betekenisvolle band hebben met minstens één volwassene. Hier wordt het belang onderstreept van de leerkracht in de context van de school. In het onderzoek komt men hier vaak op terug. Leerkrachten, zeker als ze les geven aan risicjongeren, zijn een erg belangrijke schakel in het verloop van de schoolse carrière. En hier knelt het schoentje: leerkrachten zijn niet altijd goed pedagogisch opgeleid, maar denken soms erg vakgericht. Risicjongeren hebben echter baat bij een leerkracht die geduldig is en "containend" en hen voortdurend positieve handvatten aanreikt. De film "The Triumph" van Randa Haines is daarvan een goed voorbeeld: het verhaal gaat over een leraar, Ron Clark, die naar New York verhuist en zich aangesproken voelt door een klas jongeren die bekend staat als onhandelbaar. Hij neemt het op voor deze kinderen, maar wordt zelf ook geconfronteerd met hun destructiviteit. De film volgt deze man en het proces dat hij aflegt, en vertelt eveneens hoe doorgedreven inzet en geduld kinderen opnieuw tot motivatie aanzet.

Een belangrijke aanbeveling van de onderzoekers betreft precies de stimulering van deze verbondenheid tussen jongere en school/leerkracht. Zij geven aan dat dit ook een probleem is: niet alle leerkrachten zijn even enthousiast om met 'probleemjongeren' te werken. Dit werk vraagt veel energie waar niet altijd erkenning tegenover staat, met overbelaste leerkrachten tot gevolg...

Dorp in de school.

Het Nederlandse onderzoek bekijkt de 'overbelaste' jongeren zeer breed: de context wordt sterk in het licht gebracht, de opdrachten en moeilijkheden van de scholen, de maatschappelijke gevolgen van moeilijk schools gedrag, etc. Terecht stellen zij dat scholen soms weinig binding hebben met de leefcontext van de jongere die bij hen op de schoolbanken zit. Zeker de allochtone jongere waarvan de ouders geen Nederlands spreken, noch verstaan en die weinig gestimuleerd worden naar een goede schoolse opleiding, is weinig bekend in de school. Tijdens de avond sluit de school zijn deuren hermetisch en wordt het een gebouw dat als een extern medium, ontoegankelijk en donker, in de stad verblijft, angstig voor criminaliteit en diefstal. Angst voor diezelfde jongeren die ze overdag opvangt en poogt kennis bij te brengen.

De onderzoekers dromen van een "open school", die ook na de schooluren 'leeft'. Waar 's avonds cursussen georganiseerd worden voor ouders en jongeren. Waar ouders bij elkaar komen, een bibliotheek geopend wordt, misschien zelfs een bar, een ontmoetingsplaats. Waar plaats is voor sport en vrije tijdsbeoefening. Waar ook gewerkt wordt: herstellingen aan de school of mensen een atelier kunnen gebruiken om hun job uit te oefenen. Waar ook leerkrachten rondlopen, ditmaal niet om les te geven, maar om iets te komen drinken, of naar de markt te komen die uitgestald is, of gewoon om te komen buurten. Waar misschien zelfs mensen wonen en gehuisvest zijn en jonge kinderen rondlopen die spelen en lawaai maken. Zij schetsen het beeld van een dorp in de school: een 'levende' school, ook na de schooluren. Of dit te realiseren valt, is nog maar de vraag. Het punt is echter dat zij hiermee een beeld schetsen waarin de verbindingen tussen jongeren, leerkrachten, school, directies, ouders, buurt en maatschappij zich als vanzelf realiseren, zonder dat er speciale begeleidingsmaatregelen moeten ontwikkeld worden. De betrokkenheid onderling zou immers aanzienlijk verhoogd worden en de sociale controle, die een natuurlijke rem vormt tegen agressie, zou op een natuurlijke wijze aanwezig zijn.

In deze lijn adviseren de onderzoekers de ontwikkeling en ondersteuning van scholen waar veel jongeren met probleemgedrag aanwezig zijn. Zij denken hierbij vooral aan scholen in de grote steden omdat daar de meeste 'overbelaste' jongeren te vinden zijn. Zij stellen dat deze scholen niet enkel moeten investeren in kennisoverdracht, maar vooral in "begeleiding naar een plek in de maatschappij", met veel "zorg en aandacht voor de sociaal-emotionele noden van 'overbelaste' jongeren" (p.5). Bovendien zijn ze erg gekant tegen het idee van concentratiescholen. Een betere

spreiding van deze jongeren, verhoogt de kans tot positievere resultaten. Men verwijst naar een Amerikaans onderzoek waaruit blijkt dat als de groep kansarmen van een totale groep niet hoger ligt dan 30%, zij goed profiteren van de aanwezigheid van kansrijke kinderen.

Men vindt dat een school in staat moet worden gesteld om alles te kunnen doen om dit doel te bereiken.

Wat gaat dát kosten?

Natuurlijk betekent dit automatisch ook een toename van middelen. Het onderzoeksrapport is hierover erg duidelijk. Vooraan in het document vindt men een brief gericht aan de minister-president waarin de resultaten van het onderzoek gekoppeld worden aan de vraag voor een hogere financiering. Leerlingen met probleemgedrag zijn immers duur. Er moet veel personeel ingezet worden om een goede begeleiding mogelijk te maken: ouders moeten intensief gevolgd worden, er moeten regelmatig overlegvergaderingen georganiseerd worden met alle betrokkenen, de jongeren worden regelmatig gezien, er moeten soms time-outs georganiseerd worden en deze begeleidingsaanpak loopt het best lang en intensief. Als de school brede maatschappelijke initiatieven wil nemen, moet zij dit goed coördineren en moet er personeel vrijgesteld worden om deze taken te behartigen. Het frustrerende is bovendien dat deze extra middelen niet altijd en onmiddellijk resulteren in positieve veranderingen. Gezien de onderliggende complexiteit bij het probleemgedrag van een jongere, is het niet evident hier snel verandering in te kunnen brengen. Vaak is dit langdurig en moeizaam werk, waarin men pas na verloop van tijd duurzame veranderingen bewerkstelligt. Het spreekt echter voor zich dat de preventieve effecten van bijkomende middelen op het niveau van de individuele jongere en op maatschappelijk niveau, groot zijn.

Het is duidelijk dat dit rapport de politiek wil beroeren en in beweging zetten. Niet zelden worden grote politieke en structurele overwegingen gemaakt. Deze zijn niet altijd zo makkelijk te volgen en blijven erg abstract. Soms staan die ook ver van de realiteit van de 'overbelaste' jongere. Telkens men, tijdens het lezen, het gevoel krijgt de problematiek van de jongere beter te kunnen inschatten, verandert de toon van de tekst naar deze theoretische, structurele taal. In die zin is het document ook een sociaal onderbouwd politiek programma.

Waar zijn de jongeren?

Een groot manco in de tekst is de bevraging van de jongeren zelf. Er werden 10-tallen interviews afgenomen van beleids mensen, leerkrachten, directies en zorgcoördinatoren, maar de jongeren zelf zijn nooit bevraged geweest. Ook de ouders van de 'overbelaste' jongeren werden niet betrokken in het onderzoek. In de lijst van geïnterviewden is één persoon te vinden als vertegenwoordiger van buurtmoeders. Ik vind het vreemd onderzoek te voeren omtrent een bepaalde groep mensen en deze mensen dan niet te betrekken.

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat directies, coördinatoren en leerkrachten geen zinnige dingen te zeggen hebben over deze groep van jongeren. Het punt is vooral dat de jongeren zelf en hun ouders interessante reflecties kunnen hebben omtrent het eigen functioneren en het schoolgebeuren. Het principe van het netwerkdenken is nèt dat iedereen in staat moeten kunnen zijn om zijn/haar visie te kunnen binnenbrengen en dat dit precies de hefboom is tot positieve verandering in communicatie en verbetering van verbindingen tussen alle partijen (zie ook van Waterschoot, Noorduyn, Swinnen en Van Asch, 2006).

In ons eigen onderzoek (zie boven) zijn de jongeren en de ouders wél actief betrokken in de bevraging. Zij kunnen hun mening geven over allerhande topics: of de begeleiding zinvol was, of ze iets geleerd hebben, of ze denken dat ze hun schoolgaan kunnen volhouden, hoe de relatie met de leerkrachten geëvolueerd is, enz... Jongeren (83%) en ouders (83%) blijken ongeveer even tevreden

als de school (84%), het CLB (84%) of de PrOS-hulpverlener (77%). Er zijn niet echt grote verschillen te merken (cijfers betreffende het schooljaar 2008-2009). Als alle betrokkenen een inschatting maken of ze iets geleerd hebben tijdens de intensieve begeleiding van PrOS, zien we wel grotere verschillen. Jongeren (78%) en ouders (79%) ervaren meer ontwikkeling bij de geboden hulp dan de school (60%), het CLB (58%) of de PrOS-hulpverlener (55%). Het zou kunnen dat jongeren en ouders een progressie anders of verkeerdelijk inschatten. Wat zeker ook speelt is de kritische houding van onderwijzers en hulpverleners, die een gewenste verandering minder makkelijk erkennen. Uit de statistische analyse blijkt bovendien dat jongeren en scholen weinig consistent zijn in hun tevredenheid over de diverse aspecten. Er zijn op dat vlak belangrijke verschillen. Jongeren kunnen bijvoorbeeld positieve evoluties bij zichzelf vaststellen die niet worden opgemerkt door de school of de hulpverlening, waardoor er ook geen positieve communicatie kan ontstaan rond de door de jongere waargenomen verandering. Dit is echter van fundamenteel belang voor de verbetering van de band tussen de jongere en de school.

Een nieuw schooljaar.

Het rapport biedt weinig diepgaande psychologische handvatten om jongeren te benaderen. Voor de dagelijkse praktijk is dit nochtans belangrijk, zowel voor hulpverleners als voor scholen zelf. Bij de start van een nieuw schooljaar komen de moeilijkheden in communicatie en gedrag binnen de school immers snel weer naar boven. Niet enkel middelen of engagementen van scholen zijn dan belangrijk, maar ook een goede kennis van de doelgroep en methoden om bij het probleemgedrag positief te interveniëren. Overbelaste leerkrachten zijn er niets mee te weten dat ze van belang zijn in de ontwikkeling van hun schoolgaande jongeren, zonder dat hen steun wordt geboden in deze opdracht.

Het Nederlands document zet de 'overbelaste' jongeren wel sterk in de verf en ijvert voor extra middelen. De auteurs wijzen op het belang van een goede ontwikkeling van de jongeren, niet enkel met betrekking tot individuele schoolse carrières, maar ook op het niveau van de bredere maatschappij. De school biedt een tegengewicht voor een dreigende antisociale ontwikkeling. De school kan een extra kans bieden om jongeren te helpen evolueren naar psychisch gezonde jongvolwassenen die klaar staan om hun plek in de samenleving op te nemen.

Literatuur.

Deboutte, G. (2009). *Time out en hergo in het onderwijs: conclusies en reflectie bij het indicatoren onderzoek*. Niet gepubliceerd document.

Thornberry, T.P. & Krohn, M.D. (2003). *Taking stock of delinquency. An overview of findings from contemporary longitudinal studies*, New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

van Waterschoot, T., Noorduyn, C., Swinnen, H. & Van Asch, E. (2006). Het PrOS-project: een alternatief ambulante hulpverleningsmodel voor probleemgedrag op school. *Tijdschrift Klinische Psychologie*, 36, 221-228.

Vettenburg, N., Walgrave, L. & Van Welzenis, I. (2002). Maatschappelijke kwetsbaarheid: een theorie over systematische delinquentie door jongeren. In P. Goris & L. Walgrave (Eds.). *Van kattenkwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie* (pp. 39-76). Leuven: Apeldoorn, Garant 39-76.

Personalia

Tom van Waterschoot is psycholoog en psychotherapeut. Hij is verbonden aan het CGG De Pont te Mechelen en coördinator van PrOS.

E-mail: tom.vanwaterschoot@cggdepont.be